

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Стаття присвячена дослідженню особливостей державного регулювання зовнішньої торгівлі як механізму реалізації економічної політики в контексті економічної безпеки.

Ключові слова: державне регулювання зовнішньої торгівлі, економічна безпека.

Статья посвящена исследованию особенностей государственной регуляции внешней торговли как механизма реализации экономической политики в контексте экономической безопасности.

Ключевые слова: государственное регулирование внешней торговли, экономическая безопасность.

The article concerns the specifics of state regulation of foreign trade as a mechanism for implementation of economic policy in the context of economic security.

Key words: state control of foreign trade, economic security

Постановка проблеми. Державна економічна політика характеризується визначеною стратегією, пріоритетами та механізмом реалізації. Механізм реалізації здійснюється через державне регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських вчених внесок у розробку різних аспектів проблем державного регулювання зовнішньої торгівлі зробили: В.Г. Андрійчук, І.Ф. Білько, І.В. Бураковський, О.Г. Білорус, А.І. Мокій, В.П. Тітаренко. Питання зовнішньої торгівлі та економічної безпеки можна зустріти в роботах таких зарубіжних вчених, як: А.Н. Барковский, Р.С. Грінберг, І.А. Квашніна, П. Кругман, Б. Олін, Р.Г. Томберг, Е. Хекшер та інших.

Державне регулювання економіки – це система інститутів та заходів у рамках держави,

що слугує стійкому функціонуванню та розвитку економічної системи країни відповідно до соціально-економічних цілей, що схвалені суспільством [4, с. 781]. Однією з таких цілей є національна безпека.

У законодавстві України закріплене поняття державного регулювання ринку цінних паперів [5]. За аналогією, державне регулювання – це здійснення державою комплексних заходів щодо упорядкування, контролю, нагляду за зовнішньою торгівлею та запобігання зловживанням і порушенням у цій сфері.

Зовнішня торгівля є звичайним об'єктом регулювання. Відтак процеси регулювання мають підпорядковуватись загальній схемі регулювання, що наведена на рис. 1.

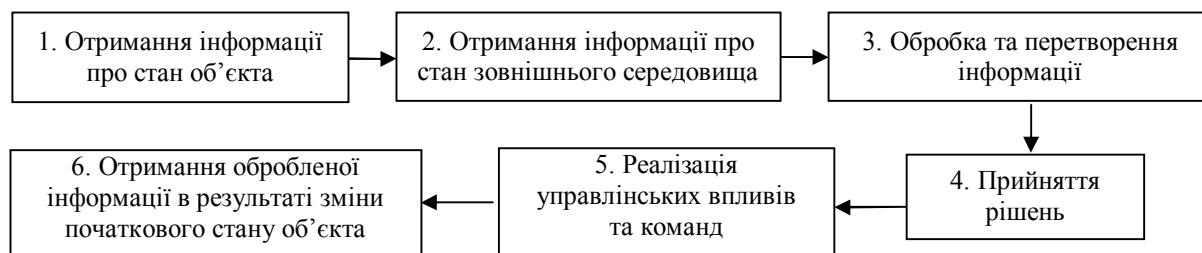

Рис. 1. Загальна схема регулювання

Відповідно до рис. 1., для адекватного регулювання будь-якого економічного процесу в контексті економічної безпеки кожній державі необхідно поступово здійснювати ряд етапів, а саме:

1. Отримувати надійну інформацію про стан економічної безпеки. Моніторинг стану економічної безпеки проводиться уповноваженими державними органами та науковими установами. Економічна безпека країни характеризується різноманітними системами показників, для яких визначені порогові значення. З точки зору державного регулювання зовнішньої торгівлі в контексті економічної безпеки, визначальними є такі показники: коефіцієнт відкритості національної економіки (відношення обсягу зовнішньої торгівлі, тобто експорту та імпорту до ВВП); коефіцієнт покриття імпорту експортом; відношення обсягу експорту до ВВП; відношення обсягу імпорту до ВВП; сальдо зовнішньоторговельної діяльності; товарна структура експорту та імпорту; товарна структура критичного імпорту; співвідношення між обсягами залученого капіталу та експортом вітчизняного капіталу; співвідношення цін на зовнішньому і внутрішньому ринках; енергомісткість та матеріаломісткість експорту; співвідношення між обсягами національного виробництва та експорту до певних країн; вплив виробництва експортної продукції на екологію; питома вага експорту наукомісткої продукції в загальному обсязі експорту; питома вага імпорту наукомісткої продукції в загальному обсязі імпорту; частка експорту на душу населення; частка іноземних інвестицій у ВВП; співвідношення тарифного і нетарифного регулювання.

В Україні методика визначення рівня економічної безпеки затверджена наказом Міністерства економіки в 2007 році. Методика базується на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз економічній безпеці в Україні [6]. Розрахунки індикативних значень здійснюються щоквартально.

2. Отримувати інформацію про стан зовнішнього середовища. Зовнішнє середовище накладає обмеження на ефективність державних рішень. Відповідні економічні, інституційні, ресурсно-технологічні та фінансові передумови були проаналізовані в контексті впливу на економічну безпеку [1]. Слід враховувати, що в інформаційному плані, можливо управляти будь-якою ситуацією, якщо [2, с. 45]: а) існує можливість виміряти результати виконання і порівняти їх із заданими; б) необхідна корекція може бути здійснена; в) як зміни, так і регулювання виконуються настільки швидко, що корегуючий вплив відбувається раніше, ніж ситуація знову зміниться і не буде відповідати цьому впливу.

3. Обробляти інформацію. Цей етап передбачає формування або вибір цілей та завдань, які потрібно виконати для збереження економічної безпеки.

4. Приймати рішення, що передбачає вибір інструментів впливу в кожній конкретній ситуації та аналізу наслідків застосування певних інструментів. Вимоги та фактори ефективності управлінських рішень проаналізовано в наукових працях, зокрема з менеджменту [3].

Останні етапи передбачають реалізацію управлінських рішень та аналіз зміни початкового стану в контексті економічної безпеки країни. Ці етапи вимагають наявності інститутів та процедур, що має бути відображене в відповідних нормативних актах.

Ціль даного теоретичного дослідження полягає у визначенні особливостей державного регулювання зовнішньої торгівлі в контексті економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Разом з тим, що зовнішня торгівля є звичайним об'єктом державного регулювання, їй властиві певні особливості, що пов'язані з 1) природою торгівлі як системи економічних відносин; 2) специфікою зовнішньої торгівлі як сфери міжнародних відносин порівняно з іншими об'єктами державного регулювання. Відповідні особливості систематизовані на рис. 2.

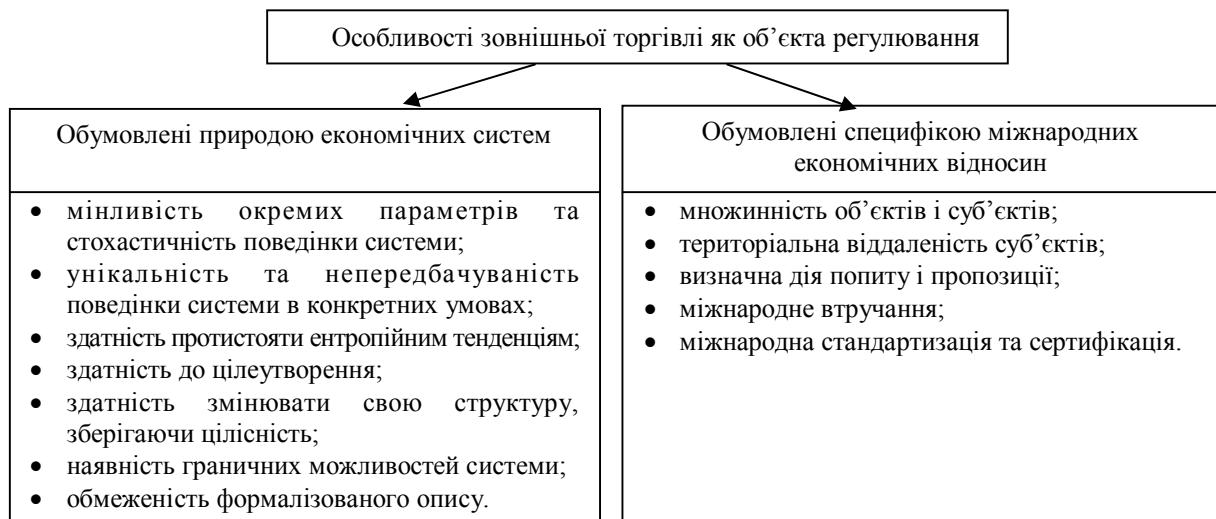

Рис. 2. Особливості зовнішньої торгівлі як специфічного об'єкта регулювання

Множинність об'єктів і суб'єктів обумовлена тим, що разом з національними підприємцями і фірмами до міжнародної торгівлі залучені іноземні, міжнародні компанії і організації, державні структури різних країн. Відтак, регулювання торгівлі має враховувати посилені умови конкуренції товарів і фірм, а також потужність впливу світового ринку на окремі національні ринки товарів і ресурсів.

Міжнародний характер зв'язків і територіальна віддаленість суб'єктів, що вимагає враховувати в процесі регулювання те, що виробництво і споживання окремих країн у тій чи іншій мірі пов'язані між собою. Відтак посилюється роль товарно-грошових зв'язків, підвищується значення транспортних та митних проблем і пов'язаних з цим витрат, застосовуються численні форми міжнародних розрахунків. Використання в міжнародному обміні національних валют ускладнює розрахунки в зовнішньоекономічних операціях, вимагає наявності валютного ринку, а відтак – системи валютного регулювання.

Ринковий механізм міжнародної торгівлі в порівнянні з внутрішнім ринком є досконалішим з огляду на економічну обґрунтованість й об'єктивність процесу ціноутворення, формування і використання інших інструментів господарювання. Це обумовлює визначальну дію попиту і пропозиції, гнучкість і рухливість цін.

Міжнародна торгівля не вільна від наднаціонального, регіонального, міжнародного втручання та регулювання. Воно виявляється в міждержавних та багатосторонніх економічних, торгових, кредитних, валютних, митних і платіжних угодах і об'єднаннях. Відтак, регулювання зовнішньої торгівлі окремої країни обмежене впливом зовнішніх зобов'язань.

Важливим чинником, що обумовлює специфіку торгівлі, є міжнародна стандартизація і сертифікація продукції, виконання вимог яких пов'язане з додатковими витратами, іноді досить істотними. Поширення торгівлі високотехнологічними товарами спричиняє зростання ролі інформаційного забезпечення, інтелектуальної власності. Отже, регулювання торгівлі має враховувати широке впровадження системи патентування і ліцензування винаходів і відкриттів та міждержавні угоди щодо захисту авторських прав.

Відтак, державне регулювання зовнішньої торгівлі є специфічним напрямом державного регулювання економіки. У цьому контексті, особливості регулювання зовнішньої торгівлі пов'язані з істотними властивостями цієї сфери міжнародних економічних відносин. Державні рішення ухвалюються в умовах, відмінних від національного регулювання.

Водночас, специфіка державного регулювання зовнішньої торгівлі визначається її особливостями як соціально-економічної системи з відкритими елементами. У порівнянні, наприклад, з технічними системами, економічні системи мають певні особливості [2, с. 40-41]:

З точки зору економічної безпеки, найбільш важливими є такі особливості, як мінливість окремих параметрів системи, стохастичність її поведінки, унікальність та непередбачуваність поведінки системи в конкретних умовах. З цієї точки зору, зовнішня торгівля являє собою джерело загроз для економічної безпеки країни в цілому.

У той же час, існують невід'ємні властивості зовнішньої торгівлі, які забезпечують можливість використання зовнішньої торгівлі та її державного регулювання для забезпечення економічної безпеки.

Однією з них є здатність протистояти ентропійним (таким, що руйнують систему) тенденціям, обумовлена тим, що в системах з активними елементами, які стимулюють обмін матеріальними, енергетичними та інформаційними продуктами з середовищем, не виконується закономірність збільшення ентропії, а також спостерігається самоорганізація та розвиток. Наприклад, раціональна поведінка підприємців внаслідок введення торгових обмежень у певній країні, як правило, відображається в зменшенні ВВП, що в багатьох випадках примушує державу до повернення початкового стану. У цьому випадку підприємці і є активними елементами системи, які протистоять зростанню ентропії.

Важливою властивістю систем є здатність змінювати свою структуру, зберігаючи цілісність, та формувати варіанти поведінки. Зовнішня торгівля в цьому контексті є показовою системою, адже зростає кількість універсальних посередницьких установ, які не орієнтовані на співробітництво в одній товарній категорії або з незмінними постачальниками. Торгові обмеження в одній країні, як правило, призводять до переорієнтації торговельних потоків, насамперед тих, що не пов'язані з процесами міжнародної кооперації.

З точки зору державного регулювання, визначальною властивістю зовнішньої торгівлі є здатність до цілеутворення. Вона проявляється в тому, що, на відміну від закритих систем, якими є технічні, що їм цілі задаються зовні, в економічних та соціальних системах цілі формуються всередині системи. Саме ця властивість створює простір для державного регулювання зовнішньої торгівлі, у тому числі в контексті економічної безпеки.

Водночас, державне регулювання зовнішньої торгівлі обмежене наявністю ресурсів у системі, а також суто методологічними проблемами, пов'язаними з обмеженістю формалізованого опису та неоднозначністю використання понять «система» та «підсистема», «ціль», «засіб» тощо.

Висновки. Властивості зовнішньої торгівлі обмежують використання теорії систем та математичного апарату при дослідженнях, у тому числі пов'язаних з економічною безпекою країни.

Попередньо розглянуті дві групи особливостей зовнішньої торгівлі дають можливість трансформувати наведену вище універсальну модель регулювання саме для державного регулювання зовнішньої торгівлі в контексті економічної безпеки країни.

Ефективна, з точки зору економічної безпеки, модель державного регулювання має враховувати необхідність вчасного попередження про економічні загрози при проведенні економічної політики. У сфері безпеки недостатньо приділяти увагу лише наслідкам негативних явищ. Значно ефективніше досліджувати детермінанти, які призводять до появи тенденцій. У свою чергу тенденції призводять до негативних станів економічної системи.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити наступні висновки.

Механізм реалізації державної економічної політики задіюється через державне регулювання. Одним із цілей державного регулювання економіки, у тому числі зовнішньоторговельних відносин, є національна безпека.

Державне регулювання визначено як здійснення державою комплексних заходів щодо упорядкування, контролю, нагляду за зовнішньою торгівлею та запобігання зловживанням і порушенням у цій сфері.

Досліджено специфіку державного регулювання зовнішньої торгівлі як звичайного об'єкта регулювання в контексті економічної безпеки. Відтак, у контексті економічної безпеки надано характеристику кожному етапу регулювання зовнішньої торгівлі, а саме: 1) отримання інформації про стан об'єкта; 2) отримання інформації про стан зовнішнього середовища; 3) обробка та перетворення інформації, прийняття рішень; 4) реалізація управлінських команд та дослідження змін.

Особливості зовнішньої торгівлі як об'єкта регулювання були систематизовані в дві групи залежно від їх природи. До першої групи належать особливості зовнішньої торгівлі як об'єкта регулювання, що обумовлені природою економічних систем, а до другої – обумовлені специфікою саме міжнародних економічних відносин.

Обґрунтовано, що природою економічних систем обумовлюються такі особливості зовнішньої торгівлі, як: мінливість окремих параметрів та стохастичність поведінки системи; унікальність та непередбачуваність поведінки системи в конкретних умовах; здатність протистояти ентропійним тенденціям; здатність до цілеутворення; здатність змінювати свою структуру, зберігаючи цілісність; наявність граничних можливостей системи; обмеженість формалізованого опису.

Специфікою міжнародних відносин обумовлюються такі риси торгівлі як об'єкта державного управління: множинність об'єктів і суб'єктів; територіальна віддаленість суб'єктів; визначна дія попиту і пропозиції; міжнародне втручання; міжнародна стандартизація та сертифікація.

У перспективі дві групи особливостей зовнішньої торгівлі дають можливість трансформувати універсальну модель регулювання саме для державного регулювання зовнішньої торгівлі в контексті економічної безпеки країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верланов Ю.Ю., Васильєв А.А. Передумови формування зовнішньоторговельної політики країни в контексті економічної безпеки // Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. П. Могили. Серія: економіка. – Миколаїв: Вид-о МДГУ ім. П. Могили, 2007. – Т. 64. – Вип. 51. – С. 53-59.
2. Жариков О.Н., Королевская В.И., Хохлов С.Н. Системный подход к управлению. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001 – 62 с.
3. Кабушкин Н.И. Основы менеджмента. – Мн.: Новое знание, 2002. – 336 с.
4. Кушлин В.И. Государственное регулирование рыночной экономики. – М.: РАГС, 2005. – 834 с.
5. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні, Закон України від 30.10.1996 № 448/96-ВР // Відомості Верховної Ради України від 17.12.1996. – 1996 р., № 51.
6. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України, Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60. – <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.1&nobreak=1>.

Рецензенти: Бажал Ю.М., д.е.н., професор,
Верланов Ю.Ю., к.е.н., професор

© Васильєв А.А., 2009

Надійшла до редколегії 20.05.2009 р.